

ТЪРГОВИЩЕ (ЕСКИ ДЖУМАЯ) И ОМУРТАГ (ОСМАН ПАЗАР)
ВЪВ ФРЕНСКИТЕ И БЕЛГИЙСКИТЕ КОНСУЛСКИ ДОКЛАДИ
ПРЕЗ 50-ТЕ – 80-ТЕ ГОДИНИ НА XIX В.

Иван Русев

TARGOVISHTE (ESKI DJUMAYA) AND OMURTAG (OSMAN PAZAR)
IN THE FRENCH AND BELGIAN CONSULAR REPORTS
FROM THE 1850s TO THE 1880s

Ivan Roussev

Abstract: *The paper presents French and Belgian consular reports and publications with information about Eski Djumaya (presently named Targocishte) and Osman pazar (presently named Omurtag) from the 1850s to the 1880s. There are thirteen texts with data about these two settlements during the mentioned period, published in ten different books and manuscripts. All texts are in French language and their translations here are accompanied with the necessary comments and the comparisons with publications from the same time. The French and Belgian diplomatic sources contain information about the most important events and processes in the area: description of the fair of Eski Djumaya (this is the main topic); of the two settlements and their districts – the two kazas; of the natural resources – forests, rock-salt, and rivers; of the local productions – manufacturing of homespun, pottery-making, and others crafts; of trade and trade roads; of relations with Black Sea ports; of demographic processes – the migration of Tartars after the Crimean war (1853–1856), the emigration of Turkish population from Bulgaria to Ottoman empire after the Liberation, etc.*

Key words: *French and Belgian consular reports, Eski Djumaya(Targocishte), Osman pazar (Omurtag).*

Чуждите консулски доклади са ценен исторически извор за българската история, все още недостатъчно използван от нашата историческа наука. А това е един от основните пътища за изучаването най-вече на стопанските процеси в българското общество през XVIII–XIX в. – времето, което е по-слабо документирано от домашните ни извори. Добре известен е фактът, че първите чужди консулства у нас възникват именно с цел да се проучи и подпомогне възможността за европейското търговско и стопанско проникване в Османската империя. Особено интересен е периодът след 40-те години на XIX в. – времето, когато тези процеси се засилват поради отварянето на османския пазар (в частност и на балканския) за европейската търговия.

Настоящата статия има за цел да представи сведенията за две съседни предбалкански селища – Ески Джумая (дн. гр. Търговище) и Осман пазар (дн. гр. Омуртаг), съдържащи се във френските и белгийските консулски доклади от 50-те – 80-те години на XIX в. Двете селища представляват особен интерес

с демографския си облик, със своето стопанско и културно развитие през периода, а и с географското си местоположение на важен кръстопът, в който се пресичат идващите от проходите на Източна Стара планина пътища с главната надлъжна пътна артерия на Дунавска България. Поради тези фактори историята на двете селища през османската епоха е привличала и продължава да привлича вниманието на поколения изследователи, български и чужди¹.

Някои от представените в статията материали не са подписани (особено ранните), но тъй като може да се предполага, че са дело на представители на френското дипломатическо и търговско присъствие в Османската империя (публикувани са на френски език, а и са от градове, в които има силно такова присъствие), то те също попадат в нашето изложение. Включваме и текст на гръцкия консул във Варна Андре Пападопуло-Вретос – изключението е направено поради това, че текстът е на френски език и безспорно е насочен към френската читателска аудитория във Франция и в Турция. Материалите са представени в хронологична последователност и са подредени тематично – най-напред са текстовете със сведения за Търговище, а след това и онези за Омуртаг във френските и в белгийските консулски доклади и публикации.

* * *

В дописка във в-к „*Курие дьо Константинопл. Монитор дю комерс*” от Одрин с дата 1 юни 1848 г. са представени панаирите в „*Румелия*”, поспециално тези в градовете Ески Джумая, Люлебургас, Карнобат, Сливен и др. За Ескиджумайския панаир е отбелязано следното [*Courrier de Constantinople ...*, р. 2–3]:

„Този град, разположен на 38 левги от Одрин, не бе виждал от дълго време такова голямо струпване на хора. Неговият панаир от миналия 24-ти април, който не продължи по-малко от 10 дена, се превърна в място на значими сделки. Всичките стоки се разпродаваха на разумни цени. Никога досега селскостопанската продукция не е била толкова хубава, което е безспорно доказателство за прогреса на земеделието. Доказва го и високото качество на животните, което се забелязва. Най-вече конете са прекрасни. Те се продават на цени, които без съмнение задоволяват скотовъдците и ги насърчават все повече и повече да отглеждат тези хубави конски породи, призвани да държат първото място в Европа.”

Материалът в излизаният на френски език в османската столица вестник не е подписан, но много вероятно е негов автор да е френският вицеконсул в Одрин по онова време Антоан Вернаца или някой друг от френската дипломатическа или търговска общност в Одрин или в Константинопол. Прави впе-

---

¹ Сред тях безспорно се нарежда и проф. д.и.н. Иван Тютюнджиев като изследовател на историята на Търновската митрополия през XV–XIX в., в чиято Преславска епископия попадат, редом с другите, и селищата от Търговишко и Омуртагско. Виж: **Тютюнджиев, И.** 2007, с. 367–388.

чатление, че разстоянието между Одрин и Ески Джумая е неточно посочено – само 38 левги, което при дължина на левгата 4,83 км е равно на едва 183,54 км. Очевидно авторът на публикацията не е пътувал лично за панаира, а се е доверил на чужди сведения. За разстоянията, на които се намира Ески Джумая от поголемите градове, информация откриваме в книгата на Александър Лъомониди, публикувана през следващата 1849 г.: „*Панаирът Джумая-Пазар се започва точно на 23 или 24 април, празникът Св. Георги, и продължава до края на същия месец. Това градче е разположено приблизително на 42 левги от татък Одрин, на 22 левги от Варна и на 46 левги от Пловдив ...*” [Lemonidi, A. 1949, p. 194]. И 42 левги не е точното отстояние на Ески Джумая от Одрин, но определено това са данните, които битуват по онова време в публичното пространство и те се заимстват между публикуващите ги.

* * *

В „*Алманах на Османската империя за 1850 г.*”, издаден в Константинопол на френски език, е включен списък на панаирите в Империята, датата, на която всеки един от тях се открива, и продължителността. За Ескиджумайския е посочено следното: Ески Джумая (Варна – в смисъл „*Варненска област*”), начало на 9 май, продължителността не е уточнена [Almanach de l'Empire Ottoman..., p. 109–110]. Представени са общо 32 панаира в Европейска Турция. И този материал не е подписан, но също може да се предполага, че е дело на френски дипломат или търговец.

* * *

През 1853 г. във Франция е публикувано кратко изложение върху актуалното географско, статистическо и търговско състояние на България, изготвено от гръцкия консул във Варна Андре Пападопулос-Вретос (подписан с името „*Марино Пападопуло*”). В него специално внимание е отделено на Ескиджумайския панаир, като са цитирани данни от 1849 г. [Papadopoulos, M. 1853, p. 771–772]:

„*Четири значими панаира се провеждат всяка година през месеците април, май и юли – в Пазарджик [дн. гр. Добрич], Джурма [Ески Джумая], Шумен и Карасу [дн. в Румъния]. Най-големият сред тях е този в Джурма – град, разположен в съседство с Разград и на няколко часа разстояние от Русчук [дн. Русе]. Стоките, продадени на този панаир през май 1849 г., възлизат на 2 милиона франка. На тези панаири се извършва голяма разпродажба на сукно, на колониални стоки, на тъкан и преден памук, на бояджийски стоки, бакалия, на железни остриета, на оръжия, предмети от обработена стомана, на златотъкани и сребротъкани платове, на кожи, на коне и на рогат добитък. Германските търговци масово посещават тези панаири, като минават през Русчук.*”

Същия текст Вретос помества и в своята книга „*Древна и съвременна България...*”, излязла на френски език три години по-късно в Санкт-Петербург. Единственото допълнение там е, че данните за оборота на Ескиджумайския

панаир през 1849 г. от 2 милиона франка той е получил от „почтени търговци”. [Papadopoulo-Vretos, A. 1856, p. 166]

* * *

В „Аналите на външната търговия” – периодично издание от третата четвърт на XIX в. на Министерството на земеделието и търговията в Париж, изготвяно по материали на френския дипломатически корпус в различните точки на света, откриваме публикация от 1854 г., в която са представени трите големи панаира в „Европейска Турция”, в това число и Ескиджумайският: „В страна като Турция, където може да се каже, че няма пътища, панаирите са от изключително голяма важност. Трите главни панаира в Европейска Турция се провеждат: единият в Узунджово, вторият в Джумая в центъра на България, третият в Кара-су, на Дунава, два пъти в годината”. По-подробно внимание в публикацията е отделено на таксите, заплащани на панаирите в Узунджово и в Кара-су. [Annales du commerce extérieur..., p. 5]

* * *

Интересен доклад за Ескиджумайския панаир от 1856 г. вече беше предмет на наша публикация през 2004 г. [Русев, И. 2004, с. 99–102] Автор на доклада е френският вицеконсул във Варна по онова време Адолф-Салватор Тедески. Във въпросната статия обаче поместихме не самото донесение, а негово резюме с по-късна дата (2 юли 1856 г.), направено от френския посланик в Константинопол Тувенел – адресатът на доклада на Тедески [Русев, И. 2004, с. 99]. Междувременно, през 2005 г., при проучвания във Френския архивен дипломатически център в гр. Нант имахме уникалната възможност да попаднем и на оригиналния консулски материал, който е по-подробен и дава допълнителна информация за панаира и за Ескиджумайския край, поради което тук представяме неговия текст [L’ambassade de France a Constantinople..., N: 32].

„N: 32 До Същия [Г-н дьо Тувенел в Константинопол]

4 юни 1856 г.

Като се възползвах от една обиколка, която неотдавна направих във вътрешността, за да придружа семейството си, което замина за Марсилия, отплавайки по Дунава, заех се със задачата да предоставя на Ваше Превъзходителство някои сведения за панаира в Джума [Ески Джумая].

Този панаир, който се подновява всяка година през май и който продължава осем дни, тази година беше много по-цветуц, отколкото в предходните години. За да не бъдат нападани отправящите се към панаира търговци и пътници от злосторниците, които опустошават целия край, военните наши на Шумен и на Търново взеха предпазни мерки, изпращайки на обиколка надлъж и нашир из полето една команда редовна кавалерия и така всичко бе организирано в най-изряден ред. При все това, двама българи, които се завръщали у дома, са изчезнали без някой въобще да е узнал какво се е случило с тях. Изчисляват се 1200 бали на стойност

от 1 500 000 франка английските стоки, които са били продадени на панаира и 5 или 6000 пакета за повече от 2 000 000 [франка] тези на Германия. Стоки от [другите] страни като сапун, олио, маслини от Архипелага и от различни други страни също са били добре разпродавани на панаира. Всички плащания са извършвани в брой.

През няколкото села, през които трябваше да мина, намерих, че християнското население е твърде разтревожено за бъдещето си, опасявайки се много от турците след заминаването на съюзниците. Вярвам, че всичко ще се успокои, тъй като признавам, че няколкото случая, които ми бяха разказани, са изцяло в резултат от защита от крадци и ще бъде твърде лесно за управителя да ги пресече завинаги, ако на мястото на корумпираните заптиета бъде изпратена редовна кавалерия.

Татария [татарите], която цялата пристига понастоящем в този край на Турция наброява [тук] 3500, от които 2000 [пристигнаха] от Евпатория² и 1500 от Керч³. Не се очакват повече ...”

Коментарите и анализът от предната наша статия остават актуални [Русев, И. 2004, с. 99–102], но следва да се добави и още нещо, видно от тук поместения по-подробен текст на консулския доклад. В докладите на вице-консула и на посланика относно Ескиджумайския панаир има малко несъответствие в изнесените цифри единствено по отношение на количеството на немските стоки – Тедески посочва, че те са били 5-6 хиляди пакета, а Тувенел – 2 хил. бали, но редно е да се доверим на варненския вице-консул, понеже той е първоизточникът на тази информация. Освен това Тедески е много по-обстоятелствен в сведенията си за сигурността по пътищата в района. Съобщава за взетите мерки, но и за жертви, макар и само две. Препоръчва какво още трябва да се направи, за да се запази местното християнско население, заплашено от посегателствата на турците, особено възможни и очаквани след оттеглянето на съюзническите армии след края на Кримската война. Интересна и ценна е информацията за преселението на татарското население в района на Ески Джумая, както и за местата, от които идват татарите – Евпатория и Керч, селища на Кримския полуостров. Числеността на заселените татари (3500) се отнася само за този район, понеже в другите писма доклади на Тедески от същата година се посочват други данни за районите на Варна, Балчик, Силистра и т.н.

И още нещо! По датите на съставянето на двата доклада може да се разбере с каква бързина в средата на XIX в. новините стигат от българските земи, където те се „произвеждат”, до Европа, в случая до Париж. Ескиджумайският панаир, станал обект на внимание в донесението, се провежда в началото на месец май, варненският вице-консул докладва за него в началото на месец юни (4-ти), а в началото на юли (2-ри) посланикът предава новината

² В текста много трудно се разчита: „Eupatorie”.

³ В текста много трудно се разчита: „Chertsch”.

до своята столица. За някои сведения тези срокове са още по-кратки, тъй като консулите по места имат правото и на директна кореспонденция с министрите.

* * *

През 1876 г. френският консул в Русе Луи-Габриел Галдевич-Обаре изготвя подробно описание на Дунавския вилает в административно, демографско и стопанско отношение в обем от близо 40 печатни страници текст. Описанието е публикувано в „*Бюлетин на Географското дружество*”. [Aubaret, G. 1876, p. 147–184] То започва с границите на вилаета, с включените в него области (санджаци), представени подробно една след друга. Ески Джумая е спомената най-напред като център на каза (околия) в санджака Русчук (с. 154), а по-нататък е направено самото представяне на административната единица:

„Казата на Ески Джумая. – Казата на Ески Джумая или Джума-Атик е разположена южно от предната [Казата на Разград] и западно от казата на Шумен. Тя включва 47 села и има за център малкия град Ески Джумая, населен с приблизително 9000 жители, от които една трета са християни. Там всяка година, през пролетта, се провежда панаир, на който отиват множество търговци от вътрешността на Румелия. Околията на Ески Джумая е изключително богата на гори, чиято експлоатация, прочее е станала трудна поради отдалечеността на главните центрове. Градът Ески Джумая е свързан с Разград и с Осман пазар посредством два пътя, съвсем незавършени, от които първият е с дължина 32 км, а вторият – 22 км. В Ески Джумая се произвеждат грънчарски изделия, много търсени по пазарите. В тази каза има 6 844 мюсюлмански семейства и само 1060 немюсюлмански. Шосе в достатъчно добро състояние я свързва с казата на Шумен.” (с. 160)

Следващите две, последни споменавания на Ески Джумая в описанието на Обаре, са във връзка с определянето на границите на съседни кази: околията се намира на изток от Търновски санджак (с. 164), а югозападно от нея, в същия този санджак, е казата на Осман пазар (с. 167).

* * *

Продължавайки традициите на Обаре, в началото на 80-те години описание на северните български територии под заглавие: „*Земеделието и обработването на почвата в България*” прави френският вицеконсул в Русе Дегран [Degrand, 1884, p. 756–762]. Междувременно постът в Русе е понижен за сметка на издигането ранга на Генералното консулство в столицата на Княжество България, София. Описвайки площта и състава на българските гори, Дегран отбелязва следното: „*В околията на Джума [Ески Джумая], Тутракан, Варна и Базарджик [Пазарджик – Хаджиолу Пазарджик – дн. гр. Добрич] също има обширни гори, чиято повърхност все още е неизвестна*”. [Degrand, 1884, p. 761]

* * *

В своето изложение за Дунавския вилает Обаре споменава на няколко пъти и Осман пазар – веднъж по-подробно и с описание като център на околия (каза) и на три пъти покрай различни уточнявания: за реката Камчия, която извира от каза Осман пазар (с. 158); за изграждания път, свързващ Ески Джумая и Осман пазар (с. 160), и за това, че Осман пазар е център на една от петте кази в Търновски санджак (с. 164).

Описанието на Осман пазар, направено от Обаре, вече е било превеждано и публикувано на български език [Тошев, М. 2004, с. 140], но въпреки това отново ще си позволим да го преведем и поместим в настоящата статия, за да е по-пълнен направеният тук обзор на френските консулски материали по темата:

„Каза Осман пазар. Казата на Осман пазар е разположена на изток от тази на Търново и на югозапад от тази на Ески-Джумая. Тя обхваща 84 села и има за център малкия град Осман-Базар, населен с 5 000 души, от които само една пета са немюсюлмани. Този град е свързан с Търново чрез път дълъг 72 км и 600 м.

Територията на казата е планинска. Тя притежава гори с различни насаждения, сред които основните видове дървета са: дъб, габър, бряст. Промислеността е подобна на тази на Габровската каза. Сахтияните, обработени в Осман-Базар, се изнасят в Смирна и във Влашко. Казата наброява 3 638 мюсюлмански семейства и 1376 немюсюлмански. В нея се намират също и колонии от черкези емигранти.” (с. 167)

* * *

Осман пазар е споменат и в описанието на френския вицеконсул в Русе Дегран през 1884 г., но само бегло и заедно с други селища, дадени като пример за центрове на развитието на българско „национално производство”. Ето и целия абзац:

*„Навсякъде из страната се произвежда много трайно сукно, наречено **шаик** [шаяк] и друг един плат, също от вълна, но по-груб, **аба**. Накрая, произвеждат се и килими в много красиви цветове и черни керамични вази със сребърни инкрустации. Най-вече Русчук, Лом-Паланка, Самоков, Глотча, Осман-Базар и Габрова са главните градове, в които съществува някакво национално производство.” (с. 760)*

* * *

Най-ранните белгийски консулски материали със сведения за Осман пазар и Ески Джумая, както и въобще за българските земи, датират от 50-те – 80-те години на века. Особено активен в кореспонденцията си е Емануел-Мариус Тедески, белгийски вицеконсул във Варна в един продължителен период от време от 1856 до 1898 г. Емануел-Мариус е брат на вече споменатия варненски френски вицеконсул Адолф-Салватор. В подробен доклад от 1858 г. Емануел-Мариус Тедески споменава Осман пазар и изнася на стоки от околията през пристанищата на Бургас и на Балчик:

„Околиците на Шумла [дн. гр. Шумен], Осман Базар, Козлужда [дн. гр. Суворово], и т.н., които преди войната [Кримската] носеха своята продукция на пазара във Варна, сега я отнасят на пазарите в Бургас и в Балчик. Също така търговията със зърно е силно намалела във Варна и се е увеличила в Бургас и в Балчик”. [Tedeschi, E. 1858, p. 552]

* * *

В доклад до министъра на външните работи на Белгия от 14 май 1880 г. Емануел-Мариус Тедески отбелязва следното във връзка с емигрирането на турско население от новоосвободеното Княжество България по посока към османската столица, като посочва и конкретни, макар и закръглени данни:

„От няколко седмици емиграцията сред мюсюлманското население взе нов размах. Емигриращите подкрепят всички, които напускат страната, защото повече не могат да се съпротивляват срещу гоненията на българите. А българите претендират, че гоненията са с цел да се избавят от нападенията на разбойниците мюсюлмани. Както и да е, 200–300 души, дошли от околиците на Осман-Базар и на Тазград [Разград], отплават за Константинопол с всеки кораб. Понастоящем в града има стотина семейства, една част от които ще се качат на следващия параход”. [Tedeschi, E. 1880, p. 324]

* * *

К. Янсен е генерален консул на Белгия в България със седалище в столицата на Княжеството – София. Негови доклади, публикувани в белгийския „Консулски сборник”, датират от периода 10 януари – 4 юни 1880 г. В докладите на Янсен намираме сведения както за Осман пазар, така и за Ески Джумая. Най-подробно е публикуваното му изложение от 4 юни 1880 г., в което той прави обзор на актуалното тогава икономическо развитие на България, след набирането на непосредствени впечатления и наблюдения в резултат на обиколка из страната, възложена от белгийския министър на външните работи [Janssen, C. 1880, p. 445–496]. Това подсказва засиления интерес на Белгия към младото княжество. В доклада си Янсен споменава Осман пазар и Тузлука във връзка с възможностите за осигуряването на една много ценна суровина – каменната сол.

„Смята се, че недалеч от Елена, в Тузлука (област, разположена на юг от Осман Пазар), се намира мина на каменна сол. Единственото доказателство, с което се разполага, са изворите на солена вода, но до днес не е открита никаква каменна сол. Това е само мътва, повече или по-малко неясна, разпространявана от селяните. Едно подобно откритие би било богатство за страната, тъй като днес България е принудена да внася цялото количество сол, което консумира, от Румъния.” [Janssen, C. 1880, с. 460]

* * *

По-нататък в своето изложение Янсен не пропуска да спомене и за Ескиджумайския панаир, като прави едно от подробните описания (сред тези, които

могат да се открият в литературата от онова време) на търговския форум в трудния период на неговото съществуване и дори временно замиране непосредствено след Руско-турската освободителна война (1877–1878 г.).

„Всяка година през месец май голям панаир се провежда в Ески-Джумая, недалеч от Осман-Базар. На него се осъществяват много търговски сделки, най-вече между България и Източна Румелия. Австрийски и немски търговци излагат на панаира голямо количество стоки. След последните събития този панаир наистина замря. През 1880 г. се искаше да бъде възстановен и с княжески указ се обяви, че той ще се организира отново. Разбойничеството, което властва в тази част на княжеството не е успокоило търговците и никой не отиде на панаира”. (с. 486)

* * *

И така, френските и белгийските консулски материали със сведения за Търговище и Омуртаг от 50-те – 80-те години на XIX в. позволяват да се направят някои основни изводи и обобщения. Представени в настоящата публикация са 13 текста с данни за двете селища през очертанятия период, поместени в 10 различни публикации и ръкописа. Всичките текстове са на френски език, а преводите им тук са придружени с нужните коментари и със сравнения с публикации от същото онова време. Френските и белгийските дипломатически извори съдържат информация за най-важните събития и процеси в интересувания ни район: Ескиджумайският панаир (това е основната доминираща тема!); описание на двата града и на прилежащите им административни области – двете кази; природните ресурси на района – гори, каменна сол, реки; характеристика на местното производство – абаджийство, грънчарство и други традиционни занаяти; търговия и търговски пътища; връзки с черноморските пристанища; етнодемографски процеси – татарското преселение след Кримската война (1853–1856 г.), изселването на турското население след Освобождението (1878 г.) и т.н.

Проучването на френските и белгийските архивохранилища не е приключило и остава голямата надежда, че те ще разкрият нови свои „тайни” както за опознаването на възрожденското минало на Търговище и на Омуртаг, така и за българската история като цяло.

Прави впечатление, че интересът към двете селища датира още от самото начало на изграждането и разширяването на двете чужди консулски мрежи – френската и белгийската, в българските земи. Причината за това трябва да се търси както в установяването на консули, които всеотдайно се посвещават на задълженията си (братята Тедески, Обаре и др.), така и в наличието в района на голямо търговско средище – Ескиджумайският панаир, който живо интересува дипломатите и представляваните от тях страни. Петдесетте години на XIX в. е времето, когато панаирът преживява истински разцвет.

Най-близките френски консулски постове до двете селища са тези в Одрин, Варна и Русе, а най-близката белгийска служба е във Варна. През 50-те – 80-те

години те функционира особено активно поради бурното и изпълнено със събития време и заради обширните райони, които трябва да покриват. Одринското френско консулство е официално открито на 14 ноември 1859 г., но и преди тази дата функциите на френски вицеконсули в града дълги години изпълняват баща и син Вернаца [**Personnel...**, Lois et décrets]. Варненският френски пост датира от самото начало на века (1802 г.), впоследствие е закрит през 1814 г. и отново е възобновен през 1842 г. [**Roussev, I.** 2007, p. 677–702] От 1848 г. до 1879 г. вицеконсулството се управлява от Адолф-Салватор Тедески. Френското консулство в Русе е открито на 27 март 1867 г. на мястото на закритата със същия декрет служба в Одрин. До края на 70-те години на поста в дунавския град се редуват Шефер (1867–1872 г.), Обаре (1872–1877 г.) и Фьоре (1877 г.) [**Personnel, Lois et décrets...**]. Белгийското представителство във Варна възниква през 1848 г., най-напред със статут на консулско агентство [**Русев, И.** 2009, с. 269–282], а от 1856 г., вече като консул, е назначен Емануел-Мариус Тедески, който остава на тази длъжност чак до 1898 г. Това са именно хората, които, изпълнявайки своите функции, кой в по-голяма, кой в по-малка степен, проучват и събират сведения за възложените им райони, в които попадат и Ески Джумая, и Осман пазар.

Всеки един от авторите на цитираните тук консулски донесения има своя специфична съдба и път на развитие, което неминуемо дава отражение върху написаното от него. Така например, Вернаца и Тедески са търговци и впоследствие натурализирани французи. За тях консулската служба е по-скоро въпрос на престиж и гаранция за успешна търговска дейност – Вернаца са от стар генуезки род, преселен в Одрин [**Personnel...**, 1-re série N : 4072], а Тедески са евреи, по произход от Канарските острови, минали през Марсилия и установили се във Варна през 30-те години на XIX в. [**Петрова, Е.** 1988, с. 119–122]. Двамата братя Тедески имат обща или сходна търговия, но са представители на различни държави във Варна (Австрия, Франция, Белгия) и едва ли има съмнение, че споделят една и съща информация, а и си помагат, за да са коректни и изрядни пред своите министри. И фактът, че толкова дълго време се задържат на консулските постове, както и докладите им, запазени до днес, са най-добрите доказателства за това, че успяват.

От друга страна, Шефер, Обаре, Янсен и новата „вълна“ консули през 60-те – 80-те години на века са дипломати от кариерата, макар че, преди да встъпят в длъжност, някои от тях са работили в други, различни от дипломацията области на обществения живот. Особено интересна е личността на Обаре – морски офицер; участник в Кримската война (1853–1856 г.), по време на която усвоява писмено и говоримо турски език; „Офицер на Ордена на Почетния легион“; участник във военни мисии в далечен Китай; дългогодишен дипломат; завръща се доброволно на военна служба по време на Френско-пруската война (1871 г.) [**Personnel...**, 1-re série N: 142. Всички тези подробности от богатата биография на Обаре обясняват нагласата и военната педантичност, с които французинът се отдава на консулските си задължения в Русе, в опознаването

на обширния район на резиденцията и в съставянето през 1876 г. на подробното описание на Дунавския вилает – един много ценен исторически извор, който засега остава встрани от изследователския интерес и се цитира епизодично, дотолкова, доколкото се познават само фрагменти от неговия пространен текст.

И още нещо за отбелязване! Първите френски и белгийски консулски доклади, тези от 40-те – 50-те години на XIX в., се концентрират основно върху Ескиджумайския панаир. През следващите десетилетия обаче интересът към панаира отслабва, така както затихва и самият той, а за сметка на това вниманието на консулите се насочва в по-голяма степен към самия град Ески Джумая, отбелязват се и все повече природни особености и забележителности на района.

В резултат на своята висока издателска култура и на развитата си администрация, още през XIX в. Франция и Белгия публикуват докладите на консулите си по света и това безспорно улеснява съвременния изследовател, който не разчита само на работа с архивните фондове. А приносните документални публикации на големия български библиограф проф. Никола Михов, макар и отдавна превърнали се в библиографска рядкост [Michoff, N. 1941; Michoff, N. 1950], са още една предпоставка в полза на днешния историк. Остават необятните чужди архиви, които сега са безпрепятствено разкрити за изследователска работа. И дано подкрепата на съвременните български държава и общество да открият нови хоризонти пред историческата ни наука – както в нейните регионални, така и в националните ѝ измерения.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Извори

Русев, И. 2004 – И. Русев. Френски консулски доклад за Ескиджумайския панаир от 1856 г. – В: Панаири, пазари, тържища в българските земи. Доклади и съобщения от Национална научна конференция, проведена в Търговище на 17 ноември 2003 г. Велико Търново: Фабер, 2004, 99–102. [I. Rusev. Frenski konsulski doklad za Eskidzhumayskia panair ot 1856 g. – V: Panairi, pazari, tarzhishta v balgarskite zemi. Dokladi i saobshtenia ot Natsionalna nauchna konferentsia, provedena v Targovishte na 17 noemvri, 2003 g. Veliko Tarnovo: Faber, 2004, 99–102.]

Annales du commerce extérieur... – Annales du commerce extérieur, publiées par le Département de l'Agriculture, du Commerce et des Travaux publics. 3e série des Avis divers. Turquie. Faits commerciaux. N : 7. Septembre, 1854. Paris, 1854.

Aubaret, G. 1876 – Aubaret, G. Province du Danube, par G. Aubaret, Consul de France à Roustchouk. – Bulletin de la société de géographie. VIe série. Tome 12. Année 1876. Juillet–Décembre. Paris, 1876, 147–184.

Courrier de Constantinople... – Courrier de Constantinople, Moniteur du commerce. 4e année. 10 Juin, 1848 N : 170. Constantinople.

Degrad, 1884 – Bulgarie. Roustchouk, le 10 février 1884. L'agriculture et l'exploitation du sol en Bulgarie. [Signé] Le Vice-consul de France à Roustchouk, Degrad. – Ministère du

Commerce. Bulletin consulaire français. Recueil des rapports commerciaux. Année 1884. Paris, 1884, 756–762.

Janssen, C. 1880 – Consulat général de Belgique en Bulgarie. Rapport N : 154. Sophia, le 4 juin 1880. [Signé] Le consul général de Belgique en Bulgarie. C. Janssen. – In : Royaume de Belgique. Recueil consulaire. T. 32 – 1880. Bruxelles, 1880, 445–496.

L’ambassade de France à Constantinople... – AMAE, CADN, Série Vice-consulat à Varna, vol. 2 (2Mi2512). – Correspondance adressée par le poste à l’ambassade de France à Constantinople, janvier 1855 – décembre 1857, fol. 55b–56b, N: 32 – le 4 juin 1856 – Tedeschi, vice-consul de France à Varna et à Thouvenel, ambassadeur français à Constantinople.

Lemonidi, A. 1949 – Du commerce de la Turquie ou recueil content I. Les différents produits de l’Empire Ottoman, et de l’Asie en général, les qualités, lieux et saison de leurs récoltes, ... Par Alexandre Lemonidi. Constantinople, Imprimerie A. Coromila & P. Paspalli, 1949.

Papadopoulo, M. 1853 – Précis sur l’état actuel de la Bulgarie sous le rapport géographique, statistique et commercial. [Signé] Marino Papadopoulo. – Le Moniteur Universel. Journal officiel de l’Empire Française. N : 194. Mercredi 13 juillet 1853. Paris, 771–772.

Papadopoulo-Vretos, A. 1856 – La Bulgarie ancienne et moderne sous le rapport géographique, historique, archéologique, statistique et commercial. Par André Papadopoulo-Vretos, ancien consul de Grèce à Varna, Saint-Pétersbourg, 1856.

Personnel... – AMAE, Série « Personnel ».

Tedeschi, E. 1858 – Rapport consulaire. Varna (Turquie), le 9 août 1858. [Signé] Le consul de Belgique à Varna. E. Tedeschi. – In : Royaume de Belgique. Recueil consulaire, publié en exécution de l’arrêté royal du 15 novembre 1855. T. 4. Année 1858. Bruxelles, 1858.

Tedeschi, E. 1880 – Consulat de Belgique à Varna. Rapport N : 127. Varna, le 14 mai 1880. [Signé] Le consul de Belgique à Varna. E. Tedeschi. – In : Royaume de Belgique. Recueil consulaire. T. 31 – 1880. Bruxelles, 1880.

Изследвания

Русев, И. 2009 – **Русев, И.** Европейското консулско присъствие в българските земи през 40-те години на XIX в. – В: Сб. в чест на 70-годишнината на акад. Константин Косев. София: Акад. изд. „Проф. М. Дринов”, 2009, с. 269–282. [Rusev. I. Evropeyskoto konsulsko prisastvie v balgarskite zemi prez 40-te godini na XIX v. – V: Sb. v chest na 70-godishninata na akad. Konstantin Kosev. Sofia: Akad. izd „Prof. M. Drinov”, 2009, 269–282.]

Петрова, Е. 1988 – Ев. Петрова. Братя Тедески. – Годишник на Обществената културно-просветна организация на евреите в НР България. Г. XXIII. София, 1988, 119–122. [Ev. Petrova. Bratya Tedeski. – Godishnik na Obshtestvenata kulturno-prosvetna organizatsia na evreite v NR Bulgaria. G. XXIII. Sofia, 1988, 119–122.]

Тошев, М. 2004 – М. Тошев. Чуждестранни описания на град Осман пазар (Омуртаг) и неговите околности през XIX в. – В: Град Омуртаг и Омуртагския край – история и култура. Т. 3. В. Търново, 2004, 135–145. [M. Toshev. Chuzhdestranni opisania na grad Osman pazar (Omurtag) i negovite okolnosti prez XIX v. – V: Grad Omurtag i Omurtagския край – istoria i kultura. T. 3. V. Tarnovo, 2004, 135–145.]

Тютюнджиев, И. 2007 – Ив. Тютюнджиев. Търновската митрополия през XV–XIX в. В. Търново, 2007. [Iv. Tyutyundzhiev. Tarnovskata mitropolia prez XV–XIX v. Veliko Tarnovo, 2007.]

Almanach de l'Empire Ottoman... – Almanach de l'Empire Ottoman pour l'année 1850, avec une statistique politique et religieuse, du gouvernement, de la population, etc. Constantinople, Imprimerie-Librairie de St. Benoit, 1850.

Michoff, N. 1941 – N. Michoff. Contribution à l'histoire du commerce bulgare. T. I. Rapports consulaires belges. Sofia, 1941.

Michoff, N. 1950 – N. Michoff. Contribution à l'histoire du commerce de la Turquie et de la Bulgarie. T. III. Rapports consulaires français. Documents officiels et autres documents. Svichtov, 1950.

Roussev, I. 2007 – I. Roussev. Les premiers pas de la pénétration consulaire française en Bulgarie : le consulat de Varna. – In : Enjeux politiques, économiques et militaires en mer Noire (XIVe – XXIe siècles). Etudes à la mémoire de Mihail Guboglu. Sous la direction de Faruk Bilici, Ionel Câdea, Anca Popescu, Braïla (Roumanie), 2007, 677 – 702.

Съкращения

АМАЕ – Archives du Ministère des Affaires étrangères

CADN – Centre des Archives diplomatiques à Nantes